

Bretton Woods jako reżim geoeconomiczny*

Tomasz Grzegorz Grosse

Uniwersytet Warszawski

Celem artykułu jest analiza systemu Bretton Woods (BW) jako reżimu geoeconomicznego, tj. mającego realizować jednocześnie cele ekonomiczne i geopolityczne. Dlatego Autor bada cele ekonomiczne i polityczne głównych mocarstw uczestniczących w tym systemie, jak również analizuje korzyści i koszty wynikające z udziału w BW. Stawia również hipotezę, że rywalizacja geoeconomiczna między sprzecznymi interesami najważniejszych mocarstw przyczyniła się do rozpadu tego reżimu monetarnego. Po jego upadku w Europie Zachodniej wyłonił się system monetarny wzorowany na BW i projektowany zgodnie z interesami geoeconomicznymi największych potęg gospodarczych tego regionu.

Słowa kluczowe: Bretton Woods, reżim monetarny, geoeconomia.

Wprowadzenie

Literatura dotycząca reżimów gospodarczych w stosunkach międzynarodowych jest bardzo obszerna. Najczęściej są one definiowane jako wspólny dla określonych aktorów międzynarodowych i gospodarczych, a także występujący w dłuższym okresie „wzorzec zachowania”¹ albo „wspólnie podzielane normy, standardy zachowania, zdefiniowane prawa i zobowiązania”², wreszcie normy prawa międzynarodowego funkcjonujące w jakimś obszarze wymiany gospodarczej, na przykład w handlu międzynarodowym lub w relacjach monetarnych i finansowych³. Do takiego rozumienia reżimu gospodarczego należy dołączyć perspektywę geoeconomiczną. Oznacza ona

---

Tomasz Grzegorz Grosse – profesor UW, doktor habilitowany, kierownik Zakładu Polityk Unii Europejskiej, Instytut Europeistyki, Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych, Uniwersytet Warszawski.

* Artykuł powstał w ramach projektu badawczego pt. „O ekonomicznych podstawach supremacji geopolitycznej” finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, nr 2015/17/B/HS5/00486, realizowanego w ISP PAN.

¹ D.J. Puchala, R.F. Hopkins, *International regimes: Lessons from inductive analysis*, „International Organization” 1982, vol. 36, nr 2, s. 245–275.

² S. Krasner, *Structural causes and regime consequences: Regimes as intervening variables*, w: S. Krasner (red.), *International Regimes*, Cornell University Press, Ithaca 1983, s. 1–21; J. Ruggie, F. Kratochwil, *International organization: A state of the art on the art of the state*, „International Organization” 1986, vol. 40, s. 753–776; O. Young, *International regimes: Toward a new theory of institutions*, „World Politics” 1986, nr 39, s. 106.

³ S. Haggard, B.A. Simmons, *Theories of international regimes*, „International Organization” 1987, vol. 41, nr 3, s. 491–517.

powiązanie geopolityki z polityką gospodarczą w relacjach międzynarodowych lub wykorzystywanie instrumentów ekonomicznych do celów geopolitycznych⁴. W ten sposób reżim geoeconomiczny można zdefiniować jako taki reżim gospodarczy, który służy nie tylko do realizowania określonej polityki gospodarczej, ale również do celów geopolitycznych przez państwa lub innych aktorów w polityce międzynarodowej. Przykładem takiego reżimu był system z Bretton Woods, który będzie przedmiotem analizy w niniejszym artykule.

Sekretarz skarbu USA Henry Morgenthau zaprosił latem 1944 r. (a więc jeszcze w trakcie trwania wojny światowej) przedstawicieli 44 państw na konferencję do Bretton Woods. Zadecydowała ona o kształcie międzynarodowego systemu monetarnego (i szerzej gospodarczego) funkcjonującego w okresie powojennym. Okazało się, że system z Bretton Woods (BW) zaplanowany bezterminowo przetrwał jedynie do roku 1971 (choć ostatecznie upadł w 1973 r.), a więc obowiązywał nieco dłużej niż ćwierć wieku. Mówiąc o upadku BW, mam na myśli odejście od jego głównych mechanizmów funkcjonowania, „wzorców zachowania”, do których należało oparcie międzynarodowego systemu monetarnego na względnie sztywnych kursach walut i ich powiązaniu ze stałym kursem dolara wobec złota. Należy jednak pamiętać, że niektóre instytucje tego systemu przetrwały do dziś (m.in. Bank Światowy [BŚ] i Międzynarodowy Fundusz Walutowy [MFW]), choć funkcjonują obecnie w całkiem innym reżimie monetarnym.

Ocena BW do dziś budzi kontrowersje między naukowcami. Jedni uważają, że był to najlepszy okres pod względem tempa rozwoju i wzrostu zatrudnienia na Zachodzie, a więc przede wszystkim w USA, Europie Zachodniej i Japonii. Omawiany reżim gospodarczy przyczynił się do stabilizacji cen (a więc braku inflacji), kursów walutowych i stóp procentowych, a tym samym pozytywnie wpłynął na międzynarodową wymianę handlową⁵. Inni dowodzą, że podstawowe znaczenie dla wysokiego tempa wzrostu gospodarczego w tym okresie miały programy pomocowe USA (przede wszystkim plan Marshalla) oraz inwestycje amerykańskich przedsiębiorstw za granicą⁶. To one miały największy wpływ na powojenną odbudowę Europy Zachodniej i Japonii⁷.

⁴ Por. E.N. Luttwak, *From geopolitics to geo-economics: Logic of conflict, grammar of commerce*, „The National Interest” 1990, nr 20, s. 17–23; R.D. Blackwill, J.M. Harris, *War by Other Means, Geoeconomics and Statecraft*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2017; D. Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton University Press, Princeton 1985; E. Haliżak (red.), *Geoekonomia*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012; T.G. Grosse, *W poszukiwaniu geoekonomii w Europie*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2014.

⁵ M.D. Bordo, *The Bretton Woods international monetary system: A historical overview*, w: M.D. Bordo, B. Eichengreen (red.), *A Retrospective on the Bretton Woods System. Lessons for International Monetary Reform*, The University of Chicago Press, Chicago 2007, s. 27.

⁶ B. Eichengreen, *Epilogue: Three perspectives on the Bretton Woods System*, w: M.D. Bordo, B. Eichengreen (red.), *A Retrospective on the Bretton Woods System. Lessons for International Monetary Reform*, The University of Chicago Press, Chicago 2007, s. 627.

⁷ P. Kugler, *The Bretton Woods System. Design and operation*, w: D. Fox, W. Ernst (red.), *Money in the Western Legal Tradition: Middle Ages to Bretton Woods*, Oxford University Press, Oxford 2016,

Jednocześnie naukowcy wskazują szereg dysfunkcji instytucjonalnych tego systemu, czego przejawem były coraz liczniejsze problemy występujące w poszczególnych krajach. Rosnące niezadowolenie wszystkich głównych państw zachodnich uczestniczących w BW doprowadziło ostatecznie do upadku tego reżimu.

W niniejszym artykule interesuje mnie analiza BW jako reżimu geoeconomicznego, tj. mającego realizować jednocześnie cele ekonomiczne i geopolityczne. Zamierzam zbadać cele ekonomiczne i polityczne głównych mocarstw uczestniczących w tym systemie, jak również przeanalizować korzyści i koszty wynikające z udziału w BW. Stawiam również hipotezę, że rywalizacja geoeconomiczna między sprzecznymi interesami najważniejszych mocarstw przyczyniła się do rozpadu tego reżimu monetarnego. Po jego upadku w Europie Zachodniej wyłonił się system monetarny wzorowany w dużym stopniu na BW i projektowany zgodnie z interesami geoeconomicznymi największych potęg gospodarczych tego regionu.

Interesy mocarstw a BW

Na kształt BW ogromny wpływ miały dwie grupy interesów w USA: bankierzy oraz lobby przemysłowe i wytwórcze zainteresowane wzrostem amerykańskiego eksportu⁸. Finansjera tego państwa od początku była bardzo sceptyczna wobec BW i idei ekonomicznych Johna Maynarda Keynesa. Sprzeciwiała się powstaniu ponadnarodowych instytucji BW oraz przyznawaniu im zbyt wielkich kompetencji w obawie przed utratą amerykańskiej suwerenności⁹. Niepokoiła ją też możliwość nadmiernego wzrostu długu USA w wyniku funkcjonowania tego systemu (w czym mieli, jak się okazało, rację). Postulowała oparcie relacji międzynarodowych na sztywnym kursie walut wobec złota, gdyż martwiła ją możliwość wzrostu inflacji. Proponowała również maksymalną swobodę przepływu kapitału, co było korzystne dla amerykańskich instytucji finansowych. Z kolei lobby przemysłowe i eksportowe (w tym na przykład producenci żywności) opowiadały się za jak najbardziej stabilnymi warunkami handlu międzynarodowego, w tym zwłaszcza sztywnymi kursami walut, które wyeliminują konkurencyjną dewaluację. Domagały się również eliminacji barier protekcyjnych na rynkach zagranicznych¹⁰. Obie grupy interesów były bardzo wpływowe wśród wyborców, w mediach i w kongresie USA. W rezultacie stanowisko władz federalnych na negocjacje BW zakładało wprowadzenie liberalnego reżimu handlowego eliminującego bariery protekcyjnistyczne, stabilnego reżimu monetarnego opartego na sztywnych

---

s. 622–623; H. James, *International Monetary Cooperation Since Bretton Woods*, International Monetary Fund, Washington 1996, s. 74.

⁸ E. Rauchway, *The Money Makers. How Roosevelt and Keynes Ended the Depression, Defeated Fascism, and Secured a Prosperous Peace*, Basic Books, New York 2015; E. Helleiner, *States and the Reemergence of Global Finance: From Bretton Woods to the 1990s*, Cornell University Press, Ithaca–London 1994, s. 26–27.

⁹ E. Rauchway, *The Money Makers...*, op. cit., s. 204.

¹⁰ Ibidem, s. 208–209, 224.

kursach walut w relacji do złota, jak również ograniczenie kontroli kapitału w miarę możliwości do sytuacji wyjątkowych i tylko w zakresie transakcji krótkookresowych. Warto też zauważyć, że o ile administracja Franklina D. Roosevelta oraz główny negocjator strony amerykańskiej Harry D. White sympatyzowali z ideami Keynesa (m.in. w sprawie przyzwolenia na kontrolę kapitału), o tyle późniejsza administracja Harry'ego Trumana była znacznie bardziej otwarta na postulaty amerykańskiej finansjery. Dlatego z biegiem czasu USA silniej domagały się swobody przepływu kapitału oraz wprowadzenia wymienialności walut. W rezultacie system BW był znacznie bardziej korzystny dla ekspansji zagranicznej amerykańskich instytucji finansowych aniżeli dla eksportu i dochodów przemysłu w USA¹¹.

Największy wpływ na kształt systemu BW miały dwa ówczesne mocarstwa: USA i Wielka Brytania¹². ZSRR był tylko biernym obserwatorem tych negocjacji, choć bardzo dobrze poinformowanym, m.in. dlatego, że sam White i kilka osób z jego otoczenia było agentami rosyjskimi¹³. Zgodnie z tym, co napisałem wcześniej, Amerykanie dążyli do liberalizacji i stabilizacji handlu międzynarodowego, w tym poprzez wprowadzenie stałych kursów walut i swobody przepływu kapitału obsługującego transakcje handlowe (na rachunku obrotów bieżących). Zamierzali też wypromować własną walutę w obrocie międzynarodowym, w tym poprzez ściśle powiązanie kursu dolara do złota. Temu celowi miał służyć postulat obowiązkowej wymienialności walut na dolara. MFW miał być instytucją z ograniczonymi kompetencjami egzekucyjnymi i jak najniższym budżetem, który byłby uruchamiany doraźnie, tylko w sytuacji kryzysu bilansu płatniczego w państwie członkowskim. Chodziło przede wszystkim o uspokojenie kongresmenów USA, którzy w dużym stopniu sprzeciwiali się powołaniu instytucji ponadnarodowej dysponującej funduszami podatników amerykańskich¹⁴. Dążono również do zachowania pełnej kontroli władz federalnych nad BS i MFW.

Keynes – główny negocjator ze strony brytyjskiej – dążył natomiast do podtrzymania międzynarodowej roli Zjednoczonego Królestwa i w miarę możliwości osłabienia powojennej dominacji USA. Początkowo sugerował również odejście od złota jako głównej kotwicy dla systemu monetarnego, co premiowało państwa z największymi rezerwami tego kruszcu (USA), a biło w państwa o małych rezerwach (m.in. w Wielką Brytanię). Później proponował m.in. międzynarodową walutę rozliczeniową (*bancora*),

---

¹¹ A. Major, *The fall and rise of financial capital*, „Review of International Political Economy” 2008, vol. 15, nr 5, s. 807, 809.

¹² G.J. Ikenberry, *The political origins of Bretton Woods*, w: M.D. Bordo, B. Eichengreen (red.), *A Retrospective on the Bretton Woods System. Lessons for International Monetary Reform*, The University of Chicago Press, Chicago 2007, s. 156.

¹³ E. Conway, *The Summit. The Biggest Battle of the Second World War – Fought Behind Closed Doors*, Abacus, London 2014, s. 156–158.

¹⁴ H. James, *International Monetary Cooperation...*, op. cit., s. 29–30; D.M. Andrews, *Bretton Woods: System and order*, w: D.M. Andrews (red.), *Orderly Change. International Monetary Relations since Bretton Woods*, Cornell University Press, Ithaca–London 2008, s. 7–13; M. Frasher, *Transatlantic Politics and Transformation of the International Monetary System*, Routledge, New York–London 2014, s. 32.

opierającą się na koszyku głównych walut. Osłabiłoby to rolę amerykańskiego dolara w wymianie gospodarczej, a jednocześnie podtrzymało znaczenie funta szterlinga. Keynes domagał się kontroli kapitału. Obawiał się bowiem zgubnego wpływu przepływów finansowych na Wielką Brytanię, która po wojnie borykała się z ogromnym długiem zagranicznym i deficytem w bilansie płatniczym, co mogło przyciągać spekulantów. Uznawał, że bez kontroli przepływu kapitału trudniej będzie odbudować krajową gospodarkę i pobudzić zatrudnienie. Taki postulat uderzał w interesy państwa o największych instytucjach finansowych i zasobach kapitałowych, czyli w USA. Ekonomista sprzeciwiał się też wymienialności walut na dolara, co mogło przyspieszyć ekspansję amerykańskich instytucji finansowych za granicą. Keynes proponował oparcie systemu nie na potęgze jednego państwa, ale na silnej instytucji multilateralnej, tj. Międzynarodowej Unii Rozliczeniowej (MUR) (ang. International Clearing Union). Jej podstawowym celem miały być symetryczne dostosowania makroekonomiczne między państwami mającymi nadwyżkę kapitałową i eksportową a państwami dłużnikami, o wysokim deficycie handlowym i płatniczym. MUR miał między innymi odpowiadać za jednoczesne korekty kursów walutowych w obu grupach państw (dewaluację w państwach mniej konkurencyjnych i rewaluację w tych silniejszych gospodarczo), a ponadto miał prowadzić system pożyczkowy, w ramach którego państwa słabsze otrzymywałyby wsparcie od tych silniejszych. Taki symetryczny system dostosowań mógł być korzystny dla Wielkiej Brytanii, która wychodziła z wojny zadłużona i osłabiona gospodarczo, natomiast przerzucał koszty dostosowań m.in. na USA – państwo o największej ówczesznie nadwyżce handlowej i o największych rezerwach kapitałowych na świecie. Kiedy pomysł MUR upadł, Keynes domagał się jak największych uprawnień dla MFW, w tym również przekazania tej instytucji pokaźnych zasobów finansowych w celu uczynienia z niej pożyczkodawcy ostatecznej instancji dla państw uczestniczących w systemie¹⁵. Widząc, że wiele jego postulatów nie zyskuje znaczenia w negocjacjach, apelował o konieczność zapewnienia krajom członkowskim prawa do jednostronnej korekty kursu walutowego i pozostawienia protekcjonistycznych instrumentów ochrony słabszych gospodarek¹⁶.

Wyniki rokowań nad reżimem BW wyraźnie premiowały interesy strony amerykańskiej, co wynikało z dominującej pozycji gospodarczej i geopolitycznej USA w systemie międzynarodowym. Zgodnie z własnymi postulatami Amerykanie ustanowili system sztywnych kursów walutowych, opierając go na stałym kursie dolara do złota (35 \$ za uncję). Powołali liberalny reżim handlowy i przepływów finansowych na rachunku obrotów bieżących (a więc rachunku dotyczącym m.in. wymiany handlowej). Państwa

---

¹⁵ H. James, *International Monetary Cooperation...*, op. cit., s. 30–39; F. Cesarano, *Monetary Theory and Bretton Woods. The Construction of an International Monetary Order*, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 135–149; L.H. White, *The Clash of Economic Ideas*, Cambridge University Press, Cambridge–New York 2012, s. 277.

¹⁶ P. Temin, D. Vines, *The Leaderless Economy. Why the World Economic System Fell Apart and How to Fix It*, Princeton University Press, Princeton–Oxford 2013, s. 76–78.

zostały zobowiązane do wprowadzenia wymienialności swoich walut na dolara. Otwierało to drogę do uczynienia z niego głównej waluty rezerwowej i w obrocie gospodarczym na świecie. Ciężar dostosowań makroekonomicznych został przesunięty na państwa najsłabsze (najbardziej zadłużone), bez symetrycznych dostosowań proponowanych przez Keynesa i jedynie przy możliwości krótkoterminowej pomocy ze strony MFW w sytuacji kryzysu w bilansie płatniczym. Jednocześnie wspomniana instytucja dysponowała ograniczonym budżetem (ok. 8 mld \$), bez wystarczających kompetencji implementujących zasady BW. USA utrzymały prawo weta w obu instytucjach Bretton Woods, wpływ na kluczowe stanowiska i jednocześnie przesądziły o ich lokalizacji w Waszyngtonie. Brytyjczykom nie udało się wypromować bancora ani MUR z jej systemem symetrycznych dostosowań w przypadku nierównowag makroekonomicznych. MFW okazał się instytucją relatywnie słabą i w pierwszych latach swojej działalności powstrzymywał się od interwencji. Ponadto Keynesowi nie udało się włączyć do negocjacji w Bretton Woods kwestii rozliczeń amerykańskich pożyczek wojennych udzielanych m.in. Zjednoczonemu Królestwu.

Główne zasady BW określili więc Amerykanie, zgodnie z własnymi interesami geoeconomicznymi. Brytyjczycy uzyskali jedynie pewne wyjątki od tych reguł lub okresy przejściowe. Przykładem była możliwość zwlekania z wprowadzeniem wymienialności walut na dolara, jak również możliwość kontroli kapitału spekulacyjnego, ale przede wszystkim w sytuacji nagłego odpływu kapitałów. W warunkach wyjątkowych, określanych jako „fundamentalna nierównowaga” (ang. *fundamental disequilibrium*) w bilansie płatniczym możliwa też była korekta kursów walutowych¹⁷.

Stany Zjednoczone wykorzystywały swoją przewagę negocjacyjną do bezwzględnego egzekwowania własnych korzyści geoeconomicznych. Innym przykładem takiego podejścia z tego samego okresu była kwestia pożyczki udzielonej Wielkiej Brytanii (w 1946 r., choć wynegocjowanej w 1945). Warunki wsparcia finansowego dla wyczerpanego wojną sojusznika były drakońskie. Miały one ostatecznie zdezonizować Zjednoczone Królestwo z jego uprzywilejowanej pozycji w gospodarce globalnej, w tym wyeliminować preferencje handlowe w strefie imperialnej (Commonwealth)¹⁸, zlikwidować ilościowe ograniczenia dla importu na Wyspy Brytyjskie, jak również umożliwiać swobodny dostęp amerykańskiego eksportu do dawnej strefy wpływów Zjednoczonego Królestwa. Miały także promować amerykańskiego dolara, w tym poprzez wymuszenie wymienialności funta już w 1947 r. (okazało się to jednak w praktyce niewykonalne), narzucenie obowiązku zmniejszania długu zagranicznego przez Wielką

¹⁷ M.D. Bordo, *The Bretton Woods international monetary system...*, op. cit., s. 34–35; G.J. Ikenberry, *The political origins of Bretton Woods*, op. cit., s. 174; H. James, *International Monetary Cooperation...*, op. cit., s. 49–55; F. Cesarano, *Monetary Theory and Bretton Woods...*, op. cit., s. 163, 181; N. Acocella, G. Di Bartolomeo, A.H. Hallett, *Macroeconomic Paradigms and Economic Policy. From the Great Depression to the Great Recession*, Cambridge University Press, Cambridge 2016, s. 239–240.

¹⁸ Wspomniane preferencje dotyczyły relacji gospodarczych Wielkiej Brytanii z Kanadą, Indiami, Australią, Nową Zelandią i Republiką Południowej Afryki. Por. P. Temin, D. Vines, *Keynes. Useful Economics for the World Economy*, The MIT Press, Cambridge–London 2014, s. 78.

Brytanię oraz umożliwienie krajom mającym nadwyżkę eksportową z tym państwem do rozliczania wymiany handlowej w dolarach. Z tych wszystkich powodów Keynes określił te warunki jako szykany¹⁹, a jeden z członków parlamentu w Westminsterze – jako „sprzedanie Brytyjskiego Imperium za paczkę papierosów”²⁰. Amerykanie dążyli nie tylko do rozbicia systemu zapewniającego Wielkiej Brytanii akumulację kapitału i rozliczne korzyści geopolityczne, ale również do przejęcia wpływów gospodarczych i politycznych na tym obszarze²¹.

Zbliżone warunki postawili Amerykanie Rosjanom, którzy zabiegali o pożyczkę tuż po zakończeniu wojny. USA zażądały całkowitej kontroli nad sposobem wydatkowania środków finansowych tej pożyczki, w tym m.in. w celu dokonywania zakupów w Stanach Zjednoczonych. Proponowali wyśrubowane warunki finansowe pożyczki. Ponadto postawili warunki geopolityczne dotyczące ustępstw ZSRR w spornych regionach świata, m.in. w Europie Środkowej, Chinach i Turcji. Rosjanie nie zgodzili się na takie traktowanie. Uznali również, że nowy reżim monetarny będzie jednostronnie wspierał interesy gospodarcze i polityczne USA, dlatego postanowili nie ratyfikować porozumienia z Bretton Woods²².

W kolejnych latach Amerykanie wywierali wielokrotnie presję polityczną na sojuszników, aby dokonywali dostosowań ekonomicznych zgodnie z interesami USA. Jednym z wielu przykładów było powołanie tzw. Puli Złota (ang. Gold Pool) w Londynie, umowy między bankami centralnymi w celu stabilizacji rynkowego kursu złota. Sposób funkcjonowania tego mechanizmu (w latach 1961–1968) ujawnia wpływy polityczne Amerykanów w ówczesnej Europie. Niemcy (a dokładnie Republika Federalna Niemiec) deklarowali dla niego pełne wsparcie, kierując się głównie geopolityczną obawą przed blokiem wschodnim i potrzebując militarnego parasola ochronnego USA (m.in. w celu utrzymania Berlina Zachodniego). Była to więc forma „zapłaty” dla Amerykanów za wsparcie geopolityczne, nieformalny proceder stosowany niejednokrotnie przez USA w okresie zimnowojennym²³. Podobnie Brytyjczycy i Włosi zapewniali o poparciu dla Puli Złota, gdyż zabiegali wówczas o pożyczki z USA i MFW. Najbardziej krytycznie nastawionym państwem do propozycji

---

¹⁹ Keynes miał zarzucić Amerykanom: *Why do you persecute us like this?*, por. B. Steil, *The Battle of Bretton Woods: John Maynard Keynes, Harry Dexter White, and the Making of a New World Order*, Princeton University Press, Princeton 2013, s. 281.

²⁰ A. Xenias, *Wartime financial diplomacy and the transition to the Treasury system, 1939–1947*, w: D.M. Andrews (red.), *Orderly Change. International Monetary Relations since Bretton Woods*, Cornell University Press, Ithaca–London 2008, s. 38.

²¹ P. Temin, D. Vines, *Keynes...*, op. cit., s. 99.

²² A. Xenias, *Wartime financial diplomacy...*, op. cit., s. 37–45.

²³ Echem tej praktyki było oczekiwanie „zapłaty” od Niemiec przez Donalda Trumpa za parasol ochronny USA dla tego państwa udzielony w ramach NATO, szacowanej według doniesień prasowych na 374 mld \$. Por. Trump handed Merkel \$374B NATO bill during talks, Fox News, 27.03.2017, <http://www.foxnews.com/politics/2017/03/27/trump-handed-merkel-374b-nato-bill-during-talks.html> (data dostępu: 29.06.2017).

amerykańskich okazała się Francja, która bardzo szybko opuściła ten mechanizm, przyczyniając się w dużym stopniu do jego upadku²⁴.

BW miało więc nie tylko cementować Zachód w dobie rywalizacji zimnowojennej, ale również zapewnić wpływy geopolityczne i gospodarcze Stanów Zjednoczonych w Europie Zachodniej i Japonii. Instytucje BW wspierały też relacje geopolityczne USA z innymi regionami, m.in. Ameryką Łacińską, w tym pełniły ważną funkcję geoeconomiczną, mianowicie miały ograniczać wpływy ZSRR na tych obszarach. Jednocześnie wspomagały dostęp inwestycji amerykańskich do tych rynków i do surowców pochodzących z Ameryki Łacińskiej²⁵.

Bilans korzyści geoeconomicznych

Dotychczasowe rozważania prowadzą do próby dokonania bilansu interesów po stronie USA oraz ich sojuszników z Europy Zachodniej i Japonii. Czy głównym beneficjentem geoeconomicznym tego reżimu byli Amerykanie? Niewątpliwie BW było wielkim sukcesem USA. Dolar zastąpił funta szterlinga jako dominująca waluta w obrocie międzynarodowym. Nowy Jork wyprzedził Londyn jako główne centrum finansowe w skali globalnej. Statut MFW dawał USA kontrolę nad głównymi decyzjami monetarnymi w ramach BW, a także zapewniał największy wpływ na funkcjonowanie BS i MFW²⁶. Inne korzyści Amerykanów polegały na ekspansji eksportu, zwłaszcza w pierwszych latach działania BW, a także inwestycji, czego przejawem było przejmowanie wielu firm na starym kontynencie²⁷. Pożyczki udzielane Wielkiej Brytanii i Francji (1946), a także plan Marshalla (1947), które towarzyszyły BW, były bardzo korzystne dla rozwoju amerykańskiego eksportu i inwestycji²⁸. Umiędzynarodowienie dolara i oparcie systemu faktycznie na tej walucie (zwłaszcza od lat 60.) pozwalało również przerzucić na sojuszników koszty dostosowań makroeconomicznych. Pomimo że USA zwiększały swój deficyt w bilansie płatniczym i swój dług zewnętrzny, a także że w latach 60. eskalowały politykę fiskalną i monetarną – nie musiały zasadniczo wprowadzać dyscypliny wewnętrznej. Było to bardzo korzystne dla prowadzenia polityki wewnętrznej w USA (program Great Society prezydenta Lyndona Johnsona, 1964–1965), jak również podejmowania kosztownych przedsięwzięć geopolitycznych (wojna w Wietnamie, 1957–1975). Niemniej skala absorpcji dolarów niemających

²⁴ B. Eichengreen, *Global Imbalances and the Lessons of Bretton Woods*, MIT Press, Cambridge–London 2007, s. 50–52.

²⁵ E. Helleiner, *Incremental origins of Bretton Woods*, w: O. Fioretos, T.G. Falleti, A. Sheingate (red.), *The Oxford Handbook of Historical Institutionalism*, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 631.

²⁶ A. Xenias, *Wartime financial diplomacy...*, op. cit., s. 38; A.O. Tackie, *Revisiting Bretton Woods, 1944–71*, w: V.K. Fouskas (red.), *The Politics of International Political Economy*, Routledge, London–New York 2015, s. 26.

²⁷ B. Eichengreen, *Global Imbalances and the Lessons of Bretton Woods*, op. cit., s. 12–13.

²⁸ P.R. Viotti, *The Dollar and National Security: The Monetary Component of Hard Power*, Stanford University Press, Stanford 2014, s. 95–96.

wystarczającego pokrycia w złocie, jak również deficyty amerykańskie coraz bardziej niepokoiły sojuszników, co było jedną z przyczyn załamania się BW. Podstawowym problemem Amerykanów, który pojawił się z czasem, była presja sojuszników na rezerwy złota USA. W 1964 r. zobowiązania amerykańskie w bankach centralnych za granicą przewyższały już oficjalne rezerwy złota tego państwa. Innym problemem była słabnąca konkurencyjność gospodarki w USA. Wprawdzie do 1971 r. Amerykanie odnotowywali nadwyżkę eksportową, ale kurczyła się ona dramatycznie, poczynawszy od 1964 r. Relatywnie silna waluta utrudniała eksport z USA i sprzyjała konsumpcji napędzanej przez import. Natomiast odpływ inwestycji do Europy, w tym również tych długoterminowych, zmniejszał poziom inwestowania w USA, co przyczyniało się z kolei do osłabienia gospodarki w tym kraju. Z chwilą wprowadzenia wymiennalności walut europejskich na dolara (w 1958 r.) zwiększył się deficyt w bilansie płatniczym USA spowodowany odpływem inwestycji do Europy. Szczególnie wyraźny był odpływ kapitału spekulacyjnego w tym okresie. Było to korzystne dla amerykańskich inwestorów, ale jednocześnie miało pewne skutki strukturalne dla USA. Rosły bowiem wpływy polityczne finansjery w tym państwie, a także jej autonomia wobec świata polityki, co z czasem zaczęło przynosić coraz bardziej destabilizujące efekty dla gospodarki amerykańskiej i globalnej²⁹.

System BW był także korzystny dla sojuszników amerykańskich. Inwestycje powojenne USA w Europie i Japonii zapewniły szybkie tempo wzrostu gospodarczego, a dostęp do rynku amerykańskiego dobrze służył największym eksporterom, w tym zwłaszcza firmom niemieckim i japońskim. Z biegiem czasu zyskiwały one na konkurencyjności w stosunku do rywali z USA. Można tutaj przytoczyć słynną tezę o rozwoju europejskich i japońskich „peryferii” dzięki inwestycjom płynącym z „centrum”, czyli z USA, a także w wyniku relatywnie zaniżonych kursów walut w Niemczech, Holandii i Japonii oraz otwarcia rynku zbytu w USA na import płynący z tych państw³⁰. Gospodarka światowa mogła się też rozwijać dzięki płynności zapewnianej przez emisję nowej waluty międzynarodowej, czyli przez amerykańskiego dolara. Dopiero w latach 60. nadmiar tej waluty stał się problemem dla sojuszników, którzy albo musieli gromadzić rezerwy dolara, albo dopuścić do transmisji inflacji z USA. Jednocześnie nie mieli pewności, czy będzie można wymienić rosnące rezerwy dolarowe na złoto, a także czy nie poniosą strat w przypadku dewaluacji tej waluty.

---

²⁹ M.D. Bordo, *The Bretton Woods international monetary system...*, op. cit., s. 39–47; H. James, *International Monetary Cooperation...*, op. cit., s. 154–209; M.D. Bordo, O.F. Humpage, A.J. Schwartz, *Strained Relations. US Foreign-Exchange Operations and Monetary Policy in the Twentieth Century*, The University of Chicago Press, Chicago 2015, s. 124–125; P. Subacchi, *From Bretton Woods onwards: The birth and rebirth of the World's hegemon*, „Cambridge Review of International Affairs” 2008, vol. 21, nr 3, s. 347–365.

³⁰ Por. M.P. Dooley, D. Folkerts-Landau, P.M. Garber, *The Revived Bretton Woods System*, „International Journal of Finance and Economics” 2004, vol. 9, s. 307–313; S.G. Hall, G. Hondroyannis, P.A.V.B. Swamy, G.S. Tavlvas, *Bretton Woods Systems, old and new, and the rotation of exchange rate regimes*, „The Manchester School” 2011, vol. 79, nr 2, s. 293–317.

Dla niektórych państw wysoko konkurencyjnych (np. Niemiec i Holandii) gwałtowny napływ kapitału spekulacyjnego zwiększał presję na rewaluację ich lokalnych walut, a tym samym mógł pogorszyć warunki dla eksportu rodzimej produkcji. Sojusznicy musieli także akceptować to, że przyczyniają się do finansowania celów polityki wewnętrznej i zagranicznej USA, z którą nie zawsze się zgadzali. Właśnie dlatego prezydent Francji uznał, że dolar jest „nadzwyczajnym przywilejem” (ang. *exorbitant privilege*) i wzmacnia międzynarodową pozycję Ameryki (1965)³¹.

Reasumując, BW był systemem geoeconomicznym korzystnym dla amerykańskich podmiotów gospodarczych, ale również hegemonii USA, w tym celów polityki wewnętrznej i zagranicznej tego mocarstwa³². Najwięcej zyskały wielkie amerykańskie korporacje i instytucje finansowe, które nadawały ton sposobowi działania globalnej gospodarki, ale również zdobyły znaczącą autonomię od władz publicznych. System był nieco mniej korzystny dla amerykańskiego przemysłu i miejsc pracy w USA, a tym samym dla bazy podatkowej na obszarze tego państwa. Został zaprojektowany w sposób wyraźnie asymetryczny – na korzyść USA, ale niestety jedynie w perspektywie doraźnej. Z biegiem czasu stał się on dysfunkcyjny nie tylko dla innych państw, w tym zwłaszcza największych sojuszników z Europy Zachodniej, ale również dla samych Amerykanów.

Kryzys BW jako okres rywalizacji geoeconomicznej

W okresie schyłkowym BW pojawiły się rozliczne dysfunkcje i problemy odczuwane niemal przez wszystkich głównych uczestników systemu. Decydenci w USA narzekali na rosnące oczekiwania państw europejskich dotyczące wymiany ich rezerw dolarowych na amerykańskie złoto. Pewnym problemem był też dla Amerykanów odpływ funduszy z USA, co zwiększało deficyt w bilansie płatniczym i wpływało na słabnięcie konkurencyjności lokalnej gospodarki³³. Ekspansja eksportowa jest możliwa zwłaszcza w sytuacji niedowartościowanego kursu walutowego i zaniżonego popytu wewnętrznego³⁴. Oba te warunki nie były spełnione w USA pod koniec trwania BW, mało tego, amerykańska waluta była przewartościowana, co nie tylko szkodziło eksportowi USA, ale też było czynnikiem powodującym napięcia w całym systemie. Także dla Wielkiej Brytanii podstawowym problemem był chroniczny deficyt bilansu płatniczego oraz słaba konkurencyjność gospodarcza, czego przejawem był ujemny bilans handlowy. Jednak w przeciwieństwie do USA skutki obu deficytów były znacznie silniej odczuwane w Zjednoczonym Królestwie, głównie

---

³¹ P. Subacchi, *From Bretton Woods onwards*, op. cit.; H. James, *International Monetary Cooperation...*, op. cit., s. 154–155; A. Major, *The fall and rise of financial capital*, op. cit., s. 813.

³² N. Accocella, G. di Bartolomeo, A.H. Hallett, *Macroeconomic Paradigms and Economic Policy. From the Great Depression to the Great Recession*, Cambridge University Press, Cambridge 2016, s. 240.

³³ P.R. Viotti, *The Dollar and National Security...*, op. cit., s. 115.

³⁴ P. Temin, D. Vines, *Keynes...*, op. cit., s. 86.

z uwagi na kolejne ataki spekulacyjne i presję rynków finansowych na dewaluację funta szterlinga. Ku niezadowoleniu dużej części państw Europy Zachodniej system ewaluował w stronę, której od początku obawiał się Keynes, a mianowicie opierał się w coraz większym stopniu na dolarze, a nie na złocie. Finalna próba ratowania systemu podjęta zimą 1971 r. sankcjonowała ten fakt, wprowadzała bowiem jedynie sztywną relację poszczególnych kursów walutowych, porzucając powiązanie dolara ze złotem jako mechanizm przeciwdziałania inflacji³⁵. System opierał się więc na walucie kraju, który miał wprawdzie potężną gospodarkę i był hegemonem geopolitycznym, ale jednocześnie był największym dłużnikiem w skali globalnej (tj. miał rosnący dług zewnętrzny wobec inwestorów prywatnych i instytucji monetarnych). Dlatego dla wierzycieli USA³⁶ coraz większym problemem był „zalew dolarów” (ang. *dollar glut*), a zwłaszcza konieczność wyboru między dalszym gromadzeniem rezerw dolarowych lub akceptacją rosnącej inflacji (oraz wynikającą z tego presją na korektę kursu walutowego). W przypadku gospodarek nastawionych na eksport, takich jak Niemcy, Holandia i Japonia – problemem była presja rynków finansowych na rewaluację kursu walutowego, wzmacniana dodatkowo przez polityków amerykańskich³⁷. Z kolei Francja z niechęcią podchodziła do tego, że została niejako zmuszona do współfinansowania amerykańskiej polityki zagranicznej i wewnętrznej, jak również narzekała na przejmowanie przez inwestorów z USA rodzimych firm francuskich³⁸.

Władze USA, zarówno ministerstwo skarbu, jak i rezerwa federalna (FED), podejmowały szereg działań mających przeciwdziałać nierównowagom makroekonomicznym i rosnącym kosztom funkcjonowania BW. W latach 60. administracja Kennedy’ego zainicjowała działania mające poprawić warunki dla amerykańskiego eksportu, m.in. poprzez nakłanianie innych państw do usuwania barier protekcjonistycznych i wspierając krajowych eksporterów. Przeciwdziałano również spekulacji walutowej, m.in. przez interwencje walutowe FED³⁹. Chodziło przede wszystkim o ratowanie kursów walutowych w innych państwach systemu. Ponadto wprowadzono instrumenty mające ograniczyć odpływ kapitału z USA. Jednym z nich była tzw. operacja twist, prowadzona na początku lat 60., czyli skupowanie przez FED obligacji długoterminowych i sprzedaż krótkoterminowych. Miało to zwiększyć oprocentowanie papierów krótkoterminowych, aby zatrzymać odpływ kapitału spekulacyjnego, jednocześnie bez zwiększania oprocentowania długookresowego, a więc bez szkody dla rozwoju realnej gospodarki⁴⁰. Innym środkiem był podatek nałożony na zagraniczne

³⁵ P. Kugler, *The Bretton Woods System...*, op. cit., s. 623.

³⁶ Głównie Niemiec, Holandii, Szwajcarii i Japonii. N. Accocella, G. di Bartolomeo, A.H. Hallett, *Macroeconomic Paradigms and Economic Policy...*, op. cit., s. 242.

³⁷ M.D. Bordo, *The Bretton Woods international monetary system...*, op. cit., s. 20–22, 54–55.

³⁸ B. Eichengreen, *The Rise and Fall of the Bretton Woods System*, w: R.E. Parker, R. Whaples (red.), *Routledge Handbook of Major Events in Economic History*, Routledge, London–New York 2013, s. 278.

³⁹ M.D. Bordo, O.F. Humpage, A.J. Schwartz, *Strained Relations...*, op. cit., s. 132–133.

⁴⁰ N. Accocella, G. di Bartolomeo, A.H. Hallett, *Macroeconomic Paradigms and Economic Policy...*, op. cit., s. 245.

dochody korporacji i banków amerykańskich⁴¹, co w założeniach miało je zniechęcić do lokowania inwestycji poza USA. Znamienne jest jednak to, że zagraniczne oddziały banków amerykańskich udzielające pożyczek w walutach obcych były od samego początku wyłączone z tego podatku⁴². Administracja nie chciała też regulować działalności Euromarketu⁴³, gdyż postrzegała jego rozwój jako korzystny dla umiędzynarodowienia dolara i finansowania deficytu budżetowego (i długu zagranicznego). Świadczy to o niekonsekwencji działania władz USA oraz wpływach politycznych lobby finansowego. Wszystkie wymienione instrumenty były złagodzoną formą kontroli kapitału i przeciwdziałania spekulacji finansowej. Jednak ze względu na ograniczony zakres oddziaływania, a także luki systemowe umożliwiające ich obejście lub wręcz zachęcające do ich niestosowania – miały dość niską skuteczność.

Kolejną interwencją były tzw. obligacje Roosa (ang. *Roos Bonds*), których nazwa wzięła się od nazwiska wiceministra skarbu USA. Były one nominowane w walutach obcych i miały na celu sprzedaż długu za granicę, ale bez ryzyka dewaluacji dolara i gromadzenia nadmiernych rezerw dolarowych. Była to więc forma złagodzenia niepokoju wierzycieli USA, choć również i te obligacje zwiększały zagraniczne zobowiązania Stanów Zjednoczonych. W latach 1962–1972 wyemitowano je na łączną sumę 1,7 mld \$⁴⁴.

Innym mechanizmem przeciwdziałania rosnącym kosztom BW była londyńska Pula Złota, która gromadziła osiem banków centralnych⁴⁵ i miała stabilizować rynkową cenę złota na giełdzie w Londynie w pobliżu kursu oficjalnego (35 \$ za uncję) (1961). Było to porozumienie bardzo korzystne dla USA. Miało bowiem zmniejszyć presję rynkową na oficjalny kurs dolara do złota i chronić rezerwy tego kruszcu w Stanach Zjednoczonych. Było też przykładem przerzucania kosztów BW przez główne mocarstwo na inne państwa. Ciężar stabilizacji sił rynkowych, a więc koszty funkcjonowania reżimu monetarnego, spoczął nie tylko na rezerwach FED, ale również siedmiu innych banków centralnych. Dodatkowo państwa sygnatariusze tego porozumienia zobowiązały się do powstrzymania od wymiany dolarów na złoto. Bardzo szybko z tego postanowienia zrezygnowała Francja, która w sposób poufny wycofała się z kartelu w 1965 r. i rozpoczęła wymianę rezerw dolarowych na złoto w USA. Choć cenę rynkową udało się utrzymać na oficjalnym poziomie, koszty stabilizacji tej ceny rosły dramatycznie. Początkowe rezerwy złota w dyspozycji

---

⁴¹ Tzw. Interest Equalization Tax (podatek wyrównawczy od odsetek), wprowadzony w 1963 r. i później modyfikowany m.in. w 1965 r., obowiązywał do 1974 r.

⁴² E. Helleiner, *States and the Reemergence of Global Finance...*, op. cit., s. 88.

⁴³ W ten sposób określano stopniowo wprowadzane w Europie Zachodniej (głównie w Londynie) możliwości handlu walutami (zwłaszcza dolarem) (od 1951 r.) oraz emitowania dolarowych papierów dłużnych (w Londynie od 1962 r.) i niektórych innych europejskich centrach finansowych. Duże znaczenie miało także przywrócenie giełdy złota w Londynie (1954).

⁴⁴ M.D. Bordo, O.F. Humpage, A.J. Schwartz, *Strained Relations...*, op. cit., s. 163.

⁴⁵ Z USA, Belgii, Francji, Włoch, Holandii, Szwajcarii, Niemiec i Wielkiej Brytanii.

kartelu szacowane na sumę 270 mln \$ poszybowwały do ponad 1370 mln \$⁴⁶. System działał tylko kilka lat (do 1968 r.), a więc był rozwiązaniem tymczasowym. Nie udało się ograniczyć presji na amerykańskie rezerwy złota, które przez cały ten czas topniały⁴⁷. Pula Złota rozpadła się pod naciskiem spekulacji i w wyniku coraz większych kosztów. Dlatego niektórzy naukowcy uznają, że o wiele lepszym rozwiązaniem byłoby ograniczenie handlu złotem w Londynie, na przykład wyłącznie do transakcji dokonywanych przez producentów tego kruszcu i banki centralne⁴⁸. Do końca istnienia BW występowały dwa poziomy kursy złota: oficjalny i rynkowy. Coraz bardziej się one rozchodziły, co podkopywało wiarygodność systemu. Niektóre państwa czyniły z tego dobrą okazję do zarobku, gdyż kupowały złoto w USA po niższej cenie i sprzedawały w Londynie po wyższej⁴⁹.

Kolejnym instrumentem mającym przeciwdziałać problemom BW była międzynarodowa waluta rozliczeniowa MFW, wzorowana na bancorze Keynesa i proponowana później przez Roberta Triffina⁵⁰. Specjalne prawa ciągnięcia (ang. *special drawing rights*) zostały wynegocjowane w 1968 r., a ich emisja nastąpiła w kolejnym roku. Opierały się na koszyku głównych walut, a więc w założeniach miały umożliwić odejście od dominacji dolara, w tym zwłaszcza jako głównej waluty rezerwowej. Miały też ułatwić w przyszłości dewaluację dolara. Wszystkim tym celom kategorycznie sprzeciwiały się USA⁵¹, dlatego zgodziły się jedynie na niewielką emisję SDR. Było to ustępstwo Amerykanów wobec coraz bardziej zaniepokojonych partnerów. Jednocześnie USA oczekiwały, że nowa waluta międzynarodowa będzie wspierała rozwiązywanie krótkoterminowych problemów w bilansie płatniczym państw, a w mniejszym stopniu umożliwi dywersyfikację rezerw dolarowych. Mechanizm powstał zbyt późno i na zbyt małą skalę, aby móc skutecznie przeciwdziałać dysfunkcjom BW. Nie miał zastosowania w obrocie prywatnym, a tym samym nie mógł zagrozić pozycji dolara w wymianie gospodarczej⁵². W 1969 r. nastąpiła eksplozja podaży dolarów w obiegu międzynarodowym, przed czym w założeniach miały chronić specjalne prawa ciągnięcia. Kolejny mechanizm antykrzysowy okazał się więc nieskuteczny.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że korekty systemu BW okazały się nieudane. Były one cząstkowe, doraźne i nie rozwiązywały

⁴⁶ M.D. Bordo, O.F. Humpage, A.J. Schwartz, *Strained Relations...*, op. cit., s. 178–180.

⁴⁷ M.D. Bordo, *The Bretton Woods international monetary system...*, op. cit., s. 69.

⁴⁸ J. Best, *Hollowing out Keynesian norms: How the search for a technical fix undermined the Bretton Woods regime*, „Review of International Studies” 2004, vol. 30, s. 387.

⁴⁹ M. Frasher, *Transatlantic Politics...*, op. cit., s. 46.

⁵⁰ R. Triffin, *Gold and the Dollar Crisis: The Future of Convertibility*, Yale University Press, New Haven 1960.

⁵¹ Już od czasów Kennedy’ego administracja USA postawiła jako jeden z głównych celów utrzymanie kursu dolara do złota, co utrudniało możliwość dewaluacji coraz bardziej przewartościowanego dolara. Por. D.M. Andrews, *Bretton Woods: System and order*, op. cit., s. 18.

⁵² H. James, *International Monetary Cooperation...*, op. cit., s. 146–147, 171–174; M.D. Bordo, *The Bretton Woods international monetary system...*, op. cit., s. 60, 66–67.

zasadniczych wad systemowych⁵³. Nie uporano się skutecznie z głównymi problemami tego reżimu, tj. kwestią sztywniej relacji dolara do złota, ani z wyzwaniem asymetrycznych dostosowań makroekonomicznych (tj. przerzucaniem zbyt wielkich ciężarów dostosowań na najsłabsze państwa), ani z nadmierną spekulacją finansową. Wynikało to w dużym stopniu z podejścia Stanów Zjednoczonych, państwa mającego największy wpływ na działanie BW. Amerykanie kierowali się przede wszystkim własnymi interesami geoeconomicznymi, w tym dążyli do zwiększania roli dolara w gospodarce globalnej, a także poszerzania skali oddziaływania amerykańskich instytucji finansowych i korporacji w relacjach zewnętrznych. Owocem BW była bez wątpienia liberalna globalizacja, która przetrwała istnienie tego reżimu, a została zaprojektowana według zasad promowanych przez polityków i akademików amerykańskich. I miała ona w założeniach służyć przede wszystkim amerykańskim interesom. Nikt w latach 70. nie przewidywał, że na początku XXI w. zwycięzcą globalizacji okażą się Chiny i inne azjatyckie tygrysy, a także zjednoczone Niemcy (Republika Federalna Niemiec), w znacznie mniejszym natomiast stopniu gospodarka amerykańska.

Stany Zjednoczone były zainteresowane tylko korektami systemu BW, przede wszystkim w zakresie ograniczania własnych strat lub w celu niwelowania niezadowolonia swoich głównych partnerów. Przyjmowali ich roszczenia z dystansem, co zostało określone przez historyków jako polityka „łagodnego lekceważenia” (ang. *benign neglect*)⁵⁴. Jednocześnie dążyli do przerzucania kosztów dostosowań makroekonomicznych na inne państwa, w tym zwłaszcza amerykańskiego długu oraz inflacji, wynikających z ekspansji polityki fiskalnej i monetarnej na przełomie lat 60. i 70. ubiegłego wieku. Bronili także swoich rezerw złota, co zadecydowało o zakończeniu wymienialności złota na dolara w 1971 r. Był to pierwszy akord kończący BW – jednostronna decyzja twórcy tego systemu i jednocześnie największego ówczesnego mocarstwa światowego.

W systemie BW narastało ogólne niezadowolenie i poczucie strat po wszystkich stronach, a sposób zarządzania kolejnymi kryzysami potęgował jak się wydaje poczucie dyskomfortu. Narastały również sprzeczności interesów gospodarczych i geopolitycznych. Amerykanie naciskali, aby ich partnerzy nie wymieniali rezerw dolarowych na złoto i korygowali swoje kursy walut. Tymczasem ich sojusznicy oczekiwali od USA większej dyscypliny fiskalnej i obawiali się amerykańskiej niewypłacalności (a dokładnie odmowy wymiany dolarów na złoto po ustalonym kursie)⁵⁵. Nie bez znaczenia była rosnąca emancypacja Europy Zachodniej, głównie Republiki Federalnej Niemiec. Państwo to, stając się coraz silniejsze ekonomicznie i politycznie, w tym również za sprawą procesów integracyjnych w Europie, zwiększało asertywność wobec USA i wobec kosztów ponoszonych w ramach BW. Dla Niemców szczególnie niewygodna

---

⁵³ J. Best, *Hollowing out Keynesian norms...*, op. cit., s. 394; M.D. Bordo, O.F. Humpage, A.J. Schwartz, *Strained Relations...*, op. cit., s. 121.

⁵⁴ H. James, *International Monetary Cooperation...*, op. cit., s. 217.

⁵⁵ P. Kugler, *The Bretton Woods System...*, op. cit., s. 613.

była rosnąca nadwyżka rezerw dolarowych, presja inflacyjna i na rewaluację ich waluty. W ten sposób różnice interesów gospodarczych stały się elementem szerszej rozgrywki geopolitycznej.

Tak jak wspominałem, decyzja Richarda Nixona o zakończeniu wymiany dolarów na złoto z 1971 r. była tylko pierwszym etapem zakończenia BW. Później podjęto próbę reaktywowania tego systemu w ramach negocjacji w Waszyngtonie w tym samym roku (tzw. porozumienie ze Smithsonian Institution). Zrezygnowano z oparcia systemu monetarnego na złocie, natomiast utrzymano system sztywnych kursów, przy czym dokonano po raz pierwszy dewaluacji dolara, średnio o 10% wobec innych walut. Dokonano również zbiorczej korekty kursów między innymi parami walut. Niemniej nie powstrzymało to rynków finansowych przed spekulacją i kontynuacją presji inflacyjnej w Europie⁵⁶. Coraz silniejszy był również nacisk tych rynków na markę niemiecką (DM). Dlatego niecałe dwa lata później Niemcy ostatecznie zrezygnowały z utrzymywania sztywnego kursu względem dolara USA (wprowadzając kurs płynny). Była to decyzja, która przesądziła ostatecznie o upadku BW.

Warto przypomnieć, że Republika Federalna Niemiec odnosiła wiele korzyści z BW, z których największą była stabilizacja warunków monetarnych dla działalności eksportowej. Duże znaczenie w tym względzie miało niedoszacowanie DM w ramach reżimu walutowego BW, zwłaszcza poczynając od lat 60. Kolejne rewaluacje tej waluty były dość skromne i zasadniczo nie zmieniły opisywanej tendencji. Dlatego władze niemieckie dążyły do zbudowania podobnego reżimu monetarnego w Europie Zachodniej, który byłby równie korzystny dla niemieckiego eksportu, a jednocześnie wolny od kosztów BW. Chodziło jednocześnie o zwiększenie autonomii wobec Waszyngtonu, jak również o zmniejszenie skali finansowania kosztów amerykańskiej polityki wewnętrznej i zagranicznej. W nowym reżimie europejskim to Niemcy – a nie USA – byłyby największą potęgą gospodarczą, a więc również liderem tej formy współpracy, ponadto gwarantem wiarygodności tego systemu przed rynkami finansowymi. Niemiecka strategia wychodzenia z BW zakładała zbudowanie podobnej współpracy monetarnej w ramach Wspólnot Europejskich, a jednocześnie opierała się na poszukiwaniu ocieplenia geopolitycznego z ZSRR, co było warunkiem koniecznym dla osłabienia relacji geoeconomicznych z USA. Ważnym krokiem w tym kierunku był układ między ZSRR a Niemcami zawarty w Moskwie w 1970 r.

Niemcy nie tylko opuściły reżim BW (choć pozostały w BS i MFW, które przetrwały upadek BW, dostosowując się do nowych zasad w relacjach monetarnych na świecie). Politycy niemieccy namówili również inne państwa ze Wspólnot Europejskich, aby uczyniły to samo (w 1973 r.)⁵⁷. Właśnie dlatego był to definitywny koniec systemu z Bretton Woods. Jednocześnie zainicjowały rokowania na temat powołania współpracy

⁵⁶ B. Eichengreen, *The Rise and Fall of the Bretton Woods System*, op. cit., s. 281.

⁵⁷ Por. H. Zimmermann, *West German Monetary Policy and the transition to flexible Exchange rates, 1969–1973*, w: D.M. Andrews (red.), *Orderly Change. International Monetary Relations since Bretton Woods*, Cornell University Press, Ithaca–London 2008, s. 157, 175.

walutowej w Europie, najpierw jako tzw. węża w tunelu (ang. *snake in the tunnel*, 1972), później Europejskiego Systemu Walutowego (ang. *European Monetary System*, 1979). Oba mechanizmy były powiązane z DM (a nie z dolarem USA), w ramach których siła niemieckiej marki je uwiarygodniała, a zarazem pozostawała ona niedowartościowana, co było korzystne dla niemieckiego eksportu. Jednocześnie zasadnicze koszty Niemców w kolejnych europejskich systemach monetarnych nie były zbyt wysokie. Nie przewidywano bowiem europejskich funduszy stabilizujących, a więc w dużym stopniu pochodzących od niemieckich podatników, które miałyby wspierać państwa mające problemy w dostosowaniach makroekonomicznych. Wzorem BW koszty takich dostosowań były asymetrycznie przerzucone na najsłabsze kraje dotknięte problemami⁵⁸.

Podsumowanie

Największe znaczenie dla ukształtowania BW miały interesy geoeconomiczne Stanów Zjednoczonych, w tym promowane przez dwie krajowe grupy interesów: bankierów oraz producentów zorientowanych na działalność eksportową. Dlatego system miał zapewniać stabilizację warunków międzynarodowych dla ekspansji amerykańskiego eksportu dóbr i inwestycji. Miał też pełnić ważne funkcje geopolityczne. Przede wszystkim wzmacniać hegemonię USA. Miał jeszcze bardziej wspierać potęgę ekonomiczną tego państwa, a tym samym możliwości jego oddziaływania politycznego. Celem było m.in. umiędzynarodowienie dolara oraz umożliwienie współfinansowania kosztów amerykańskiej polityki wewnętrznej i zagranicznej przez aktorów zewnętrznych. Tym samym system miał na celu przeniesienie kosztów działalności największego mocarstwa na inne podmioty. Reżim BW przesunął w sposób asymetryczny koszty dostosowań makroekonomicznych na najsłabsze lub będące w kłopotach państwa członkowskie. Jednocześnie w miarę możliwości ograniczał te koszty dla USA, nawet wówczas, kiedy państwo to w oczywisty sposób powinno ponosić ciężary takich dostosowań. BW miał także wzmacniać wpływy polityczne USA w Europie Zachodniej, w Azji, Ameryce Łacińskiej i innych regionach świata, jak również równoważyć lub ograniczać możliwości oddziaływania ZSRR w okresie nasilającej się rywalizacji zimnowojennej. Reżim okazał się także bardzo korzystny dla niektórych innych państw, przede wszystkim dla Niemiec i Japonii, które odbudowały swoją gospodarkę, a dzięki temu uzyskiwały również coraz większe wpływy na politykę międzynarodową. Dotyczy to zwłaszcza roli Republiki Federalnej Niemiec w procesach integracji europejskiej. BW okazał się z biegiem czasu coraz bardziej korzystny dla interesów największych instytucji finansowych, o czym decydowały przede wszystkim rosnące wpływy tego lobby na politykę USA.

---

⁵⁸ Ibidem, s. 158–172.

Reżim BW został skonstruowany w sposób nieprawidłowy, a ekonomiści, poczynając od samego Keynesa, zwracali uwagę na trzy jego podstawowe wady instytucjonalne. Po pierwsze, system sztywny kursów walutowych nie może stabilnie funkcjonować bez odpowiednio skutecznej kontroli kapitału, zwłaszcza spekulacyjnego. Po drugie, błędem było zaniechanie wprowadzenia symetrycznego systemu dostosowań makroekonomicznych na poziomie międzynarodowym między państwami dłużnikami a wierzycielami (oraz krajami z nadwyżką oraz deficytem handlowym). Koszty dostosowań zostały zepchnięte na najsłabsze państwa, borykające się z problemami, przy niewystarczającym wsparciu ze strony instytucji międzynarodowych. Wyjątkiem od tej reguły były jednak niejednokrotnie USA, co czyniło cały system nie tylko jeszcze bardziej asymetrycznym, ale również trudnym do akceptacji na płaszczyźnie moralnej i politycznej. Warto zwrócić uwagę, że oba wspomniane błędy instytucjonalne zostały powtórzone później w kolejnych europejskich reżimach monetarnych, także w ramach systemu wspólnej waluty (euro). Trzecim problemem instytucjonalnym BW było oparcie systemu na złocie i na dolarze. Keynes był przeciwny obu rozwiązaniom, dlatego m.in. proponował bancora, a więc walutę międzynarodową niepowiązaną z walutą nawet najbardziej potężnego mocarstwa. Obecnie koncepcja Keynesa została w pewnym stopniu zrealizowana poprzez SDR, którą emituje MFW. Jest to jednak waluta rozliczeniowa o bardzo ograniczonym zasięgu oddziaływania, a globalna gospodarka opiera się na początku XXI w. przede wszystkim na amerykańskim dolarze i w nieco mniejszym stopniu na innych walutach mających znaczenie międzynarodowe.

Zarządzanie dysfunkcjami BW było doraźne, cząstkowe i bez wystarczającego odniesienia do podstawowych wad konstrukcyjnych systemu. USA dążyły do ograniczenia kosztów własnych utrzymania BW i w miarę możliwości starały się przenieść je na innych aktorów. Jednocześnie stosowały politykę łagodnego lekceważenia wobec żądań sojuszników, podejmując jedynie działania powierzchowne lub mające znaczenie bardziej marketingowe aniżeli rzeczywiste.

Upadek BW zakończył erę pieniądza opartego na złocie i rozpoczął etap pieniądza fiducyjnego. Świat zaczął odchodzić od sztywnych kursów walutowych w kierunku kursów płynnych, które wydają się lepszą odpowiedzią na liberalne rynki finansowe, choć jest to rozwiązanie wysoce niestabilne i przyczyniające się do poważnych kryzysów finansowych w skali międzynarodowej. Sztywne lub regulowane kursy walut nie zostały jednak zapomniane, o czym świadczy integracja monetarna w Europie i polityka władz Chin.

Zakończenie BW miało dwóch podstawowych „ojców” i jednocześnie wygranych. Najpierw podkopały ten system władze USA (1971), a wkrótce później zlikwidowała Republika Federalna Niemiec (1973). Amerykanie pozbyli się problemu złota i uwolnili kurs dolara, przez co przestali ponosić koszty stabilizacji kursów walutowych. Dolar pozostał dominującą walutą międzynarodową. Dlatego też Ameryka w dalszym ciągu posiada instrument przerzucania kosztów swojej polityki wewnętrznej i zagranicznej na inne kraje. Amerykanie mają też nadal znaczący wpływ na funkcjonowanie dwóch

instytucji powstałych w ramach BW, czyli na BS i MFW. Także Niemcy uwolniły się od części kosztów wynikających z BW. Płynny kurs do dolara i niektórych innych walut ułatwił im dostosowania makroekonomiczne. Później w porozumieniu z partnerami europejskimi zbudowały regionalny reżim walutowy, który stabilizuje wymianę gospodarczą w Europie i wspiera niemiecki eksport. W rezultacie rozpoczęły budowę potęgi geoeconomicznej, która powoduje, że po kilkudziesięciu latach od zakończenia II wojny światowej zdobyły nie tylko znaczącą autonomię wobec USA, ale stały się równorzędnym partnerem dla największych mocarstw na świecie.

Bretton Woods as a Geoeconomic Regime

The aim of the article is to analyse the Bretton Woods system (BW) as a geoeconomic regime, i.e. a regime pursuing both economic and geopolitical objectives. I examine the economic and political objectives of the great powers participating in the system as well as the benefits and costs involved. My hypothesis is also that conflicting geoeconomic interests of the great powers eventually contributed to the collapse of this monetary regime. Its decline in Western Europe saw the emergence of a monetary system modelled on BW and designed in line with the geoeconomic interests of the region's major economic powers.

Keywords: Bretton Woods, monetary regime, geoeconomics.